

Δήμος Ρούβα
Ποιμένες Αγραυλούντες – Συνάντηση 4η
Διήμερο Συμπόσιο «Αυλοί και Λαλητάδες» 28-29/08/09
«Το Κυπριακόν Πιθκιαύλιν»
Μιχάλης Ττερλικκός, ερμηνευτής – ερευνητής
παραδοσιακής μουσικής της Κύπρου

«Πριν από πολλές χιλιάδες χρόνια, όταν ο πρωτόγονος άνθρωπος ζούσε μέσα στη φύση, σε απόλυτη αρμονία με αυτή, μια μέρα ένας κυνηγός (όλοι κυνηγοί ήσαν τότε), ενώ κυνηγούσε πήρε το αυτί του μια παράξενη μελωδία. Ακροάστηκε και πρόσεξε ότι προερχόταν από ένα καλαμιώνα. Πλησίασε και εντόπισε την πηγή του ήχου. Σε ένα ξηρό καλάμι υπήρχαν μερικές στρογγυλές τρύπες, βγαλμένες προφανώς από κάποια έντομα. Όπως λοιπόν φυσούσε ο άνεμος κτυπούσε πάνω στις τρύπες και δημιουργείτο ένας ήχος ο οποίος άλλαζε σύμφωνα με την ένταση και την κατεύθυνση του ανέμου, δημιουργώντας μια μελωδία. Έκοψε λοιπόν ένα καλάμι και άρχισε να πειραματίζεται να δημιουργήσει αυτό που παρατήρησε στη φύση. Τελικά μετά από πολλές δοκιμές έφτιαξε τον πρώτο αυλό. Αυτό είναι μια εικασία. Δεν ήμουν εκεί ...»

Αυτή τη φανταστική ιστορία είπα στα παιδιά ενός Γυμνασίου, πριν από αρκετά χρόνια, το οποίο είχα επισκεφθεί για να συνομιλήσω με τους μαθητές, μέσα στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων μου που στοχεύουν στην διάσωση, διάδοση και επανένταξη της Δημοτικής Μουσικής της Κύπρου στη ψυχαγωγία των σημερινών Κυπρίων. Στη συνομιλία λοιπόν απάνω εξέφρασα την άποψη ότι τα παραδοσιακά όργανα επινοήθηκαν από τον άνθρωπο από τυχαίες παρατηρήσεις. Έπλασα λοιπόν αυτή τη φανταστική ιστορία για τη δημιουργία του πρώτου αυλού.

Χρόνια μετά, σε ένα γειτονικό σας νησί, την Κάσο, βρέθηκα να απολαμβάνω τον περίπατό μου, κατά το ηλιοβασίλεμα, σ' ένα δρόμο δίπλα στη θάλασσα. Ο άνεμος ήταν κάτι παραπάνω από μέτριος. Ενώ λοιπόν απολάμβανα το ηλιοβασίλεμα πήρε το αυτί μου μια μελωδία. Έσθησα αυτή και εντόπισα σε λίγο τον παράξενο μουσικό. Ήταν μια σωλήνα με μερικές τρύπες, που στήριζε μια πινακίδα, η οποία σε συνεργασία με τον άνεμο μου πρόσφεραν αυτή την ενδιαφέρουσα μελωδία. Χαμογέλασα και είπα παραμιλώντας: «Τελικά η ιστορία που είπα τότε στα παιδιά μπορεί να είναι κάτι παραπάνω από μια εικασία...»

Ετυμολογία της λέξης

Πιθκιαύλιν¹ λέμε στην Κύπρο τον αυλό. Ο Πιερής Ζαριάς, στο βιβλίο του

¹ Στα διάφορα λεξικά γράφεται: πιθκιαύλιν, πιδκιαύλιν, πηθκιαύλιν και πηδικιαύλιν.

- 2 «Πηγές της Κυπριακής Δημοτικής Μουσικής» υποστηρίζει ότι η λέξη «πιθκιαύλιν» προέρχεται από το: «παιδιάυλος»: παιδί + αυλός = παιδίαυλος = πιθκιαύλιν. Αναφέρει δε μάλιστα ότι αρχικά ήταν όργανο για παιδιά. Την ίδια ετυμολογία δίνει και ο Κυριάκος Χατζηγιωάννου στο λεξικό του «Ετυμολογικό Λεξικό της Ομιλούμενης Κυπριακής Διαλέκτου». Ο Κωνσταντίνος Γιαγκουλλής στο λεξικό του με τίτλο «Θησαυρός Κυπριακής Διαλέκτου» αναφέρει επίσης την ετυμολογία του Χατζηγιωάννου καθώς και αυτήν του Συμεωνίδη: πυθίαυλος (από το αρχαίο πυθαύλης = αυλητής του ύμνου του Πυθίου Απόλλωνα) = πυθιαύλιν = πιθκιαύλιν.

Το Πιθκιαύλιν στην αρχαιότητα

- Από αρχαία ευρήματα (αγάλματα και αγγεία) και από τοιχογραφίες μαρτυρείται ότι ο αυλός χρησιμοποιείτο στην Κύπρο από αρχαιοτάτων χρόνων. Αναφέρω μερικά.
- Τα ευρήματα από το ιερό της Αφροδίτης στην Πάφο² δια των οποίων μαρτυρείται η χρήση του αυλού από το 2500 π.Χ. που πιθανόν να συνδέουν τον αυλό με τις γιορτές και τις οργιαστικές τελετές που γίνονταν προς τιμή της Αφροδίτης και του Απόλλωνα.
- Άγαλμα. Χορός με συνοδεία αυλού. 2ος αιώνας π.Χ. – Αρχαιολογικό Μουσείο Λευκωσίας.³
- Άγαλμα. Δίαυλος με «φορβεία». 2ος αιώνας π.Χ. – Αρχαιολογικό Μουσείο Λευκωσίας.⁴
- Τοιχογραφία της Γέννησης, 15ου αιώνα μ.Χ. του Κύπριου αγιογράφου Μηνά Μυριανθέα, εκκλησία Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλά.

Το Πιθκιαύλιν στη ζωή των βοσκών και σε κοινωνικές συναθροίσεις

Ας έρθουμε όμως στο πιθκιαύλιν όπως το γνωρίζουμε σήμερα.

Το πιθκιαύλιν είναι (μαζί με την ταμπουτσιά⁵) τα παλαιότερα μουσικά όργανα που χρησιμοποιούνται στην Κύπρο. Ήταν και εξακολουθεί να είναι σε πολύ μικρότερο βαθμό το κατ' εξοχήν μουσικό όργανο των βοσκών.

Αυτό πιστεύω ότι οφείλεται στο ότι το επάγγελμα του βοσκού (όπως ήταν παλαιότερα) προσφερόταν πολύ για αυτή την ενασχόληση. Οι ατέλειωτες ώρες έξω στην ύπαιθρο έδιναν το χρόνο και την έμπνευση να μάθει να κατασκευάζει και να παίζει πιθκιαύλιν, κάτι που χρειάζεται χρόνο και υπομονή. Πέραν δε αυτών χρειάζεται και απομόνωση.

² Πιερή Ζαργιά. Πηγές της Κυπριακής Δημοτικής Μουσικής. σ115

³ Πιερή Ζαργιά. Πηγές της Κυπριακής Δημοτικής Μουσικής. σ116

⁴ Πιερή Ζαργιά. Πηγές της Κυπριακής Δημοτικής Μουσικής. σ119

⁵ Η ταμπουτσιά είναι στην ουσία ένα αγροτικό σκεύος. Δερμάτινο κόσκινο χωρίς τρύπες που χρησιμοποιείται και σαν κρουστό όργανο.

Για το θέμα αυτό μου είπε κάποτε χαρακτηριστικά ο αγαπητός μου φίλος Χαράλαμπος Δημοσθένους από την Κοντέα και τώρα στα Μανδριά της Πάφου, γνωστός πιθκιαλιστής⁶, ψάλτης και ποιητής. «Πιθκιαύλιν έπαιζεν ο πατέρας μου. Έπικιαννα το τζ' εγιώ, ήμουν τότε κοπελλούνι, 12 – 13 χρονών τζ' εφύσουν ούλλη μέρα να μάθω. Καταλαβαίνεις έντα άσσημιους ήχους βκάλλει το πιθκιαύλιν άμια εν ηξέρεις να παίζεις. Λαλεί μου μιαν ημέραν ο πατέρας μου, που εν άντεχεν πκιόν να με ακούει: Ρε, πιθκιαύλιν εν πά' στα βοννά τζια μεσ' στους κάμπους που μαθθαίνουν να παίζουν. Έννεν πα' στα φκια τους άλλους!»

Το πιθκιαύλιν ήταν επίσης και η συντροφιά των βοσκών στις ατέλειωτες ώρες μοναξιάς, ιδίως το καλοκαίρι, μα και τις καλοκαιρινές νύκτες στο τζοίμιστρον⁷. Ήταν όμως και τρόπος επικοινωνίας με τα ζώα τους. Όταν ήμουν μικρός και έβλεπα τους βοσκούς να παίζουν το πιθκιαύλιν την ώρα που τα ζώα έπιναν νερό (κυρίως πρόβατα και κατσίκες) και τους ρωτούσα, γιατί; μου έλεγαν: Τα κτηνά όταν πίνουν νερόν πρέπει να είναι ήρεμα και να μην έχουν έγνοιαν τι γίνεται γύρω τους. Όταν ακούουν το πιθκιαύλιν χαλαρώνουν, προσηλώνονται στην μουσική και δεν αποσπάτε η προσοχή τους από οτιδήποτε άλλο, ενοχλητικό. Το χρησιμοποιούν επίσης όταν θέλουν να μαζέψουν τα ζώα τους. Μάλιστα αρκετοί αναφέρουν ότι τα ζώα εκπαιδεύονται να ξεχωρίζουν τις διάφορες μελωδίες και να καθοδηγούνται από αυτές. Να μαζευτούν στο νερό να αφήσουν τη βοσκή και να πάρουν το δρόμο για τη στάνη, κλπ. Είχα επίσης παρατηρήσει στην παιδική μου ηλικία που χαρακτηρίζεται από έντονη παρατηρητικότητα ότι συνήθιζαν να παίζουν το συγκεκριμένο κομμάτι στο συγκεκριμένο τόπο τη συγκεκριμένη ώρα της ημέρας. Θυμάμαι τον χωριανό μου τον Παναήν του Πιστολή να παίζει κάθε μέρα την ίδια μελωδία καθισμένος στην ίδια πέτρα κατά τις 4 το απόγευμα⁸. Αργότερα όταν περιέλαβα αυτό τον αυτοσχεδιασμό στη δισκογραφία το ονόμασα: «Το Δειλινόκαμμιαν».

⁶ Προσωπικά δεν έχω ακούσει ποτέ να ονομάζουν αυτόν που παίζει πιθκιαύλιν ως πιθκιαλιστή ή οτιδήποτε άλλο, όπως λένε, ο βκιολάρης, ο λαουτάρης, κλπ. Συνήθως λένε: «Ο τάδε παίζει πιθκιαύλιν». Για σκοπούς ομαλής ροής του κειμένου κάνω μια υπέρβαση και ονομάζω αυτόν που παίζει ή κατασκευάζει πιθκιαύλιν, «πιθκιαλιστήν». Συμφωνώντας με τον Κ. Γιαγκουλλή ότι η κατάληξη «... άρης» δηλώνει επάγγελμα, αποφεύγω το πιθκιαυλάρης, αφού το πιθκιαύλιν δεν παιζότανε επ' αμοιβή, όπως το βιολι και το λαούτο.

⁷ Το καλοκαίρι, επειδή τα ζώα όλη μέρα λόγω της ζέστης δεν τρώνε καλά, οι βοσκοί συνήθιζαν να κοιμούνται με τα ζώα τους στην ύπαιθρο, ούτως ώστε τα ζώα να μπορούν να βόσκουν μέχρι αργά το απόγευμα, από πολύ νωρίς το πρωί, μα και το βράδυ. Αυτή την συνήθεια την έλεγαν: «τζοίμιστρον»

⁸ Αυτή η ώρα, μεταξύ του μεσημεριού και του ηλιοβασιλέματος λέγεται. «Δειλινόκαμμιαν»

4 Αυτό μου το επιβεβαίωσε πέρυσι ο φίλος μου ο Αντρέας ο Γρίστακκος. Όταν μου έπαιξε ένα κομμάτι και τον ρωτούσα πως το λένε μου έλεγε: «Τούτον παίζω το την αυκήν που βκάλλω τες κουέλλες που την μάντραν», «Τούτον παίζω το τη ώραν που δύει ο ήλιος· συνάουνται οι κουέλλες γυρών μου, κρολοούνται τζαι γελούν· αρέσκει τους πολλά!» κλπ.

Οι παλιοί βοσκοί δεν αποχωρίζονταν το πιθκιαύλιν τους ποτέ. Όταν ήταν στη βοσκή το είχαν στην βούρκαν⁹ τους και όταν έβγαιναν έξω, στο καφενείο ή σε οποιαδήποτε άλλη κοινωνική συνάθροιση, το είχαν είτε στο ζωνάρι είτε δεμένο ανάμεσα στο λουρί της ποδίνας τους.

Αυτό το επιβεβαιώνει έμμετρα και εύστοχα ο Αντρέας ο Γρίστακκος σε ένα τετράστιχο του.

*Πόννα πεθάνω άφηκα λον τζείνους πόννα με θάψουν
που πάνω που το μνήμαν μου έν θέλω να με κλάψουν.
Που την δεξιάν μου την μερκάν νάχα έναν πιθκιαύλιν
την βέρκαν μου, την βούρκαν μου που την μερκάν την άλλην.*

Εκτός από την ποιμενική ζωή που ήταν ο κύριος χώρος δράσης του πιθκιαυκλιού, το συναντούσαμε παλαιότερα και σε κοινωνικές συναθροίσεις να χρησιμοποιείται και πάλι, κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά, από βοσκούς ή πρώην βοσκούς.

Τέτοιες συναθροίσεις ήταν οι συνάξεις στα καφενεία (τις Κυριακές και τις γιορτές), τα πανηγύρια, διάφορα γεγονότα του κύκλου ζωής (βαφτίσια, αρραβώνες, γάμοι) καθώς και οργανωμένες εκδηλώσεις, όπως το φεστιβάλ πορτοκαλιού στις, κατεχόμενες σήμερα πόλεις, Μόρφου και Αμμόχωστο, και οι γιορτές του κατακλισμού σε όλες τις παράλιες πόλεις του νησιού με επίκεντρο την Λάρνακα.

Στις εκδηλώσεις αυτές γίνονταν και διαγωνισμοί στο παίξιμο του πιθκιαυλιού για τους οποίους επιδεικνυόταν μεγάλο ενδιαφέρον, τόσο από τους συμμετέχοντες όσο και από τους θεατές.

Πέραν των αναμνήσεών μου από το κατεχόμενο χωριό μου το Καπούτι από τους βοσκούς που συναντούσαμε καθημερινά στους κάμπους και τις πολλές συνομιλίες μου με ανθρώπους που κατασκευάζουν και παίζουν πιθκιαύλιν πήρα πρόσφατα δύο συνεντεύξεις από τους: Αντρέα Γρίστακκο και Γιάννη Ζαβρό, που κατασκευάζουν και παίζουν πιθκιαύλιν.

Από τις παλιές μου εμπειρίες, τη συναναστροφή μου με πολλούς πιθκιαυλιστές και τις πρόσφατες συνεντεύξεις μου κατέληξα σε κάποια γενικά συμπεράσματα.

---

⁹ Δερμάτινο ταγάρι βοσκών

- Σχεδόν κατά κανόνα, αυτός που παίζει πιθκιαύλιν είναι και ο ίδιος κατασκευαστής και το αντίστροφο.
- Ο κάθε πιθκιαυλιστής έχει το δικό του ιδιαίτερο τρόπο να κατασκευάζει πιθκιαύλια και παίζει με μεγαλύτερη ευχέρεια αυτά που κατασκευάζει ο ίδιος.
- Όλοι δηλώνουν ότι έμαθαν να κατασκευάζουν πιθκιαύλια παρακολουθώντας κάποιον άλλον. Τον πατέρα, τον παππού, το θείο, το γείτονα, ανακαλύπτοντας στη συνέχεια τον δικό τους προσωπικό τρόπο.
- Επίσης δηλώνουν ότι έμαθαν να παίζουν μόνο ακούοντας και βλέποντας κάποιον άλλο. Γιατί, όπως χαρακτηριστικά λένε, είναι αδύνατον να σου δείξει κάποιος άλλος που βάζεις τα δάκτυλα, πως φυσάς, κλπ. Αυτά τα βρίσκεις μόνος σου μετά από πολλή επιμονή.

Περιγραφή και διαδικασία κατασκευής

Το πιθκιαύλιν κατασκευάζεται ως επί το πλείστον από καλάμι. Παλαιότερα κατασκευαζόταν και από κόκαλο γύπα¹⁰. Σήμερα σε μερικές περιπτώσεις κατασκευάζεται και από πλαστική ή σπανιότερα χάλκινη σωλήνα.

Η διαδικασία κατασκευής από καλάμι για έναν έμπειρο κατασκευαστή δεν παίρνει πάνω από μισή ώρα. Θα περιγράψω στη συνέχεια την διαδικασία κατασκευής όπως μου την παρουσίασε ο Αντρέας Γρίστακκος¹¹ και εκεί που υπάρχουν διαφορές με τον τρόπο του Γιάννη Ζαβρού¹² θα επισημαίνονται.

- Παίρνουμε ένα καλάμι το οποίο πρέπει να κόψουμε όταν έχει ήδη ξεραθεί φυσιολογικά στον καλαμιώνα. Δεν πρέπει να κοπεί χλωρό και να αφηθεί να ξεραθεί γιατί ζαρώνει. Δεν είναι ώριμο – ψημένο όπως λέει ο Αντρέας. Ο χρόνος που θα κοπεί, λέει ο Αντρέας δεν έχει σημασία, φτάνει να είναι ξερό. Ο Γιάννης είναι σίγουρος ότι το καλάμι πρέπει να κοπεί ξηρό μεν, αλλά από τον Οκτώβρη μέχρι τον Γενάρη, καλόφεγγα. Δηλαδή από την 4η μέρα του φεγγαριού μέχρι την 14η. Εγώ θα συμφωνήσω με τον Αντρέα, επισημαίνοντας ότι οι παρατηρήσεις των προγόνων μας σχετικά με την εποχή που πρέπει να κόβονται τα ξύλα για να μην σαπίζουν, και που είναι πολύ βάσιμες, έχουν να κάνουν με τα ξύλα που κόβονται χλωρά γιατί όπως πιστεύεται η έλξη της

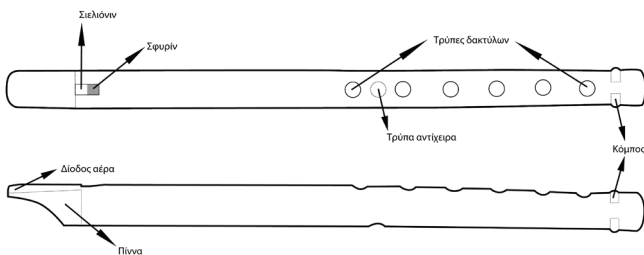
¹⁰ Δείγμα τέτοιου πιθκιαυλιού υπάρχει στο Μουσείο Λαϊκής Τέχνης στη Λευκωσία.

¹¹ Ο Αντρέας Γρίστακκος είναι σημερινός βοσκός ο οποίος όμως είναι από τους πολύ λίγους που εξακολουθεί να κάνει τη ζωή των παλιών βοσκών. Έμαθε να κατασκευάζει πιθκιαύλια και να παίζει, από τον πατέρα και τον παππού του.

¹² Ο Γιάννης Ζαβρός είναι οργανοπαίκτης. Βασικό του όργανο είναι το βιολί. Παίζει όμως και λαούτο, πιθκιαύλιν, ζορνέ και άλλα όργανα. Όπως δηλώνει, το πρώτο όργανο που έπαιξε ήταν το πιθκιαύλιν, παρακολουθώντας τον πατέρα του. Το επάγγελμα του είναι μαραγκός, γι' αυτό και στην κατασκευή του πιθκιαυλιού χρησιμοποιεί σύγχρονα εργαλεία.

σελήνης κατά τις διάφορες φάσεις της επηρεάζει τη ροή των χυμών των δέντρων. Εφόσον λοιπόν το καλάμι κόβεται ήδη ξηρό δεν έχει να κάμει με τη ροή των χυμών.

- Διαλέγουμε ένα μακρύ πουμπούριν¹³ του καλάμιου. Ανάλογα με το πόσο χοντρό είναι, πρέπει να είναι και πιο μακρύ. Αν το πουμπούριν είναι μέτριου χόντρου πρέπει να έχει μήκος μια σπιθαμή και τρία δάκτυλα. Αν είναι πιο λεπτό αρκεί και μια σπιθαμή. Σε περιπτώσεις που το καλάμι είναι πολύ χοντρό και δεν βρίσκουν πουμπούριν με το ανάλογο μέγεθος τότε χρησιμοποιούν δύο πουμπούρια, ξετρυπών τον μεσαίο κόμβο και διπλασιάζετε έτσι το μήκος. Το πιθκιαύλιν αυτό λέγεται διπλοπούμπουρον. Εμέναν, λέει ο Αντρέας, τούτα τα πιθκιαύλια έν μ' αρέσκουν. Αφαιρούμε το πουμπούριν από το καλάμι κόβοντας το κάτω από δύο διαδοχικούς κόμβους ούτως ώστε η μια μεριά να είναι κλειστή από τον κόμβο και η άλλη ανοικτή. Εντοπίζουμε την κυρτή πλευρά του πουμπουριού, τραβούμε μια ευθεία γραμμή για να βγουν οι τρύπες σε ευθεία και κόβουμε λοξά την ανοικτή άκρη για να μπει μετά η λεγόμενη πίννα.
- Στο στάδιο αυτό, ο Αντρέας τοποθετεί το πουμπούριν πάνω στο δάκτυλό του, το ισορροπεί και βρίσκει το κέντρο βάρους. Στο σημείο αυτό θα βγάλει μετά την πρώτη τρύπα. Σημαδεύει με το μαχαιράκι τις 6 τρύπες, ξεκινώντας από το κέντρο βάρους προς την κλειστή άκρη και μια τρύπα στο κέντρο του πρώτου διαστήματος, στην απέναντι πλευρά.
- Στη συνέχεια ανοίγει τις τρύπες με μια πυρακτωμένη μεταλλική ράβδο, (διαμέτρου περίπου 6 χιλιοστών) για να βγουν ομοιόμορφες και στρογγυλές, καθώς επίσης και μια τρύπα στον πάτο τρυπώντας τον κλειστό

κόμβο. Τα διαστήματα μεταξύ των τρυπών, λέει ο Αντρέας, πρέπει να είναι ίσα με το μεγάλο μου δάκτυλο, αλλά προχωρώντας πρέπει να μικραίνουν ελαφρά. Όταν τα διαστήματα είναι ακριβώς ίσα μεταξύ τους,

¹³ Πουμπούριν είναι το μέρος του καλάμιου μεταξύ δύο κόμβων.

το πιθκιαύλιν δεν μολοά¹⁴ καλά. Εδώ υπάρχουν σημαντικές διαφωνίες με τον Γιάννη. Κατ' αρχήν ο Γιάννης βγάζει 7 τρύπες. Βέβαια δηλώνει ότι αυτή είναι μια δική του προσθήκη που του δίνει την ευχέρεια να βγάζει πιο πολλές νότες που δεν βγαίνουν με τις 6 τρύπες και να παίζει κομμάτια με πιο πολλές απαιτήσεις. (Μια και είμαστε στον αριθμό των τρυπών να αναφέρουμε ότι ο Πολυδεύκης μας πληροφορεί ότι στην αρχαιότητα για μεγάλο διάστημα ο αυλός στην Κύπρο είχε μόνο τέσσερις τρύπες και ότι ο πρώτος που αύξησε τον αριθμό τους ήταν ο Διόδωρος¹⁵). Επίσης ξεκινά να σημαδεύει τις τρύπες από το τέλος με την πρώτη, περίπου στα 2 εκατοστά από τον κόμβο, ανεξάρτητα από το κέντρο βάρους και σε διαστήματα 2,25 εκατοστών. Τα διαστήματα, λέει, μπορεί να είναι και πιο μεγάλα ή πιο μικρά αλλά οπωσδήποτε πρέπει να είναι ίσα μεταξύ τους αλλιώς το πιθκιαύλιν θα φαλτσάρει.

- Στη συνέχεια στην ευθεία των τρυπών προς το στόμιο, περίπου μισό εκατοστό πριν από το λοξό κόψιμο βγαίνει μια τετράγωνη τρύπα, το λεγόμενο σιελιόνιν. Στο τέλος της τρύπας αυτής (στην πλευρά που βλέπει προς τις 6 τρύπες) χαράζεται το πάχος του καλαμιού από την εσωτερική επιφάνεια προς την εξωτερική σε όλο το πλάτος της τρύπας ούτως ώστε να δημιουργηθεί μια ράμπα 2-3 χιλιοστών. Είναι το λεγόμενο σφυρίν. Εκεί δηλαδή που κτυπά ο αέρας, υπό γωνία, και δημιουργείται ο ήχος. Αφού έχουν βγει όλες οι τρύπες το καθαρίζουμε καλά από μέσα με ένα γυαλόχαρτο, τυλιγμένο σε σχήμα ρολό, έως ότου αφαιρεθούν οι ραβδώσεις και γίνει λείο.
- Το πιο κρίσιμο στάδιο είναι η κατασκευή και εφαρμογή την πίννας. Η πίννα κατασκευάζεται από ξηρό κλαδί αροδάφνης, ανάλογης διαμέτρου. Έχουν δοκιμαστεί πολλά άλλα ξύλα αλλά η καλύτερη είναι η αροδάφνη γιατί, παρόλο που είναι μαλακό ξύλο, δεν απορροφά υγρασία. Κόβεται λοιπόν ένα κομμάτι ξερού κλαδιού αροδάφνης σε μήκος λίγο πιο μεγάλο από το πλαγιοκομμένο στόμιο, καθαρίζεται από τη φλούδα και πλαγιοκόβεται όπως έχει πλαγιοκοπεί το στόμιο. Από την απέναντι πλευρά της πίννας αφαιρείται μια φέτα σε σχήμα σφήνας ούτως ώστε όταν εφαρμοστεί στο στόμιο να δημιουργείται μια διόδος για τον αέρα η οποία όσο ηγαίνει προς τα μέσα να στενεύει και να καταλήγει απέναντι από το σιελιόνιν. Ο Γιάννης επιπρόσθετα από το πλαγιόκομμα της πίννας δίνει και την ανάλογη κλίση στο εσωτερικό τοίχωμα του καλαμιού χρησιμοποιώντας μια λεπτή λίμα.
- Δοκιμάζεται το πιθκιαύλιν αν μολοά. Αν δεν μολοά γίνονται κάποιες διορθωτικές ρυθμίσεις στην εφαρμογή ή την κλίση της πίννας

¹⁴ Μολοά σημαίνει παίζει

¹⁵ Πιερή Ζαρμά. Πηγές της Κυπριακής Δημοτικής Μουσικής. σ120

ή στην κλίση της ράμπας του σιελιονιού.

- Το πιθκιαύλιν όσον αφήνεται να ωριμάσει αποκτά καλύτερο ήχο. Ο τουρκοκύπριος Ενβέρ Καβάζ, άλλως Ελβέρης, από το Δάλι, ο οποίος παρεμπιπτόντως μιλά την κυπριακή διάλεκτο καλύτερα από πολλούς ελληνοκύπριους, μου εξήγησε την εξής μέθοδο για να ωριμάσει τελείως το πιθκιαύλιν, να καθαρίσει τελείως από μέσα και να πάρει ωραίο χρώμα, την οποία έμαθε παλιά από κάποιο ελληνοκύπριο βοσκό από την Ορμηδεια. *«Βουττούμεν το πιθκιαύλιν μεσ' στο ελιόλαον τζαι βάλλουμε το στον ήλιον κοντά σε μιαν λυμπουρκάν 2 – 3 ημέρες. Συνάουνται τα λυμπουρούθκια μεσ' στην τρύπαν, στραντζίζουν το τέλεια που το λαιν τζαι κάμουν την τρύπαν του γυαλλίν!»*

Η Διακόσμηση του πιθκιαυλιού

Σχεδόν όλοι οι κατασκευαστές πιθκιαυλιού διακοσμούν με κάποιο τρόπο τα πιθκιαύλια τους. Ένας τρόπος είναι η μέθοδος της λαδόμουζης με την οποία διακοσμούν και τις κολοκύθες. Ζωγραφίζουν με μολύβι διάφορα σχέδια, κυρίως γεωμετρικά και άλλα λαϊκά μοτίβα, στη συνέχεια τα χαράζουν με μαχαίρι, αλείφουν το πιθκιαύλιν με ένα μείγμα λαδιού και καπνιάς, το σκουπίζουν και το πλένουν και μένουν στα χαράγματα τα σχέδια, ανεξίτηλα.

Άλλοι κάνουν τα ίδια ή άλλα αφηρημένα σχήματα με πυρωμένη βελόνα, και κάποιοι άλλοι κρατούν το πιθκιαύλιν πάνω από ελεγχόμενη φλόγα με αποτέλεσμα να σχηματίζονται καψίματα σε διάφορα σημεία.

Ο Αντρέας ντύνει τα πιθκιαύλια του με δέρμα μαύρου φιδιού ή οχιάς. Αυτό το κάνει για διακόσμηση, όπως λέει ο ίδιος, αλλά και για προστασία από ραγίσματα. Ο Φοίβος Ανωγειανάκης παραπέμποντας στη λατρεία του φιδιού σε διάφορες περιοχές του αρχαίου ελληνισμού, καθώς και στη λαϊκή πίστη ότι ένα φίδι που φωλιάζει σε σπίτι προστατεύει αυτό και τους ενοίκους του, υποστηρίζει ότι οι κατασκευαστές πιθκιαυλιού πιστεύουν ότι το φιδόδερμα, σύμβολο του φιδιού, προστατεύει το όργανο και τον ιδιοκτήτη του από τα κακά πνεύματα¹⁶.

Άλλοι περιορίζονται στο να γράφουν με πυρωμένη βελόνα τα αρχικά τους.

Τεχνική παιξίματος, ρεπερτόριο και τονικότητα του πιθκιαυλιού

Κάθε κατασκευαστής - πιθκιαυλιστής αναπτύσσει τη δική του τεχνική παιξίματος. Η τεχνική αυτή αφορά τον τρόπο που κρατά το όργανο και που τοποθετεί τα δάκτυλα, τον τρόπο που φυσά και τον τρόπο που χαϊδεύει τις τρύπες για να δημιουργεί τα διάφορα στολίδια του ήχου που είναι, ανάμεσα σε άλλα, ένα σημαντικό κριτήριο για το πόσο καλός πιθκιαυλιστής είναι κάποιος.

¹⁶ Έκδοση Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος, «Κύπρος – Δημοτική Μουσική» σ15.

Αυτή η ιδιαιτερότητα στην τεχνική είναι ο λόγος που ο καθένας παίζει άνετα μόνο τα πιθκιαύλια που κατασκευάζει ο ίδιος. Αυτό επιβεβαιώνεται και μέσα από την ερμηνεία που δίνει ο Γιάννης Ζαβρός, ο οποίος είναι οργανοπαίκτης, για το εξής:

‘Όταν του είπα ότι ο Αντρέας βγάζει τις τρύπες σε διαστήματα που όσο προχωρούν μικραίνουν μου είπε κατηγορηματικά: «Αυτό το όργανο είναι αδύνατον να μην παραφωνά». Όταν είδε και άκουσε τον Αντρέα να παίζει και να βγάζει τέλειο ήχο μου είπε: «Πράγματι δεν παραφωνά. Φαίνεται ότι με τον τρόπο που παίζει διορθώνει την ατέλεια που έχει το πιθκιαύλι του». Κάτι ανάλογο συνέβη και με τον Αντρέα. Όταν του έδωσα να παίζει διάφορα πιθκιαύλια του Ελβέρη (των οποίων τα διαστήματα μεταξύ των τρυπών είναι ακριβώς ίσα) και δοκίμασε να παίζει, μου είπε: «Τούτα έν μολοούν. Είσαι σίγουρος ότι ο Ελβέρης παίζει με τούτα»; Βεβαίως, του είπα. Και του έβαλα να δει ένα βίντεο που έπαιξε ο Ελβέρης. Έμεινε έκπληκτος. «Εν αλήθεια σου κουμπάρε. παίζει μια χαρά!»

Το πιθκιαύλι παίζει συνήθως σόλο, κυρίως αυτοσχεδιασμούς, μανέδες, και διάφορες φωνές. Παλαιότερα όμως, όπως μαρτυρούν διάφοροι, έκαναν γάμους και άλλες διασκεδάσεις με ένα πιθκιαύλι και μιαν ταμπουτσιάν παίζοντας όλους τους κυπριακούς χορούς. Αρκετοί μάλιστα έχουν την ικανότητα να παίζουν στο πιθκιαύλι οτιδήποτε ακούνε, λαϊκά τραγούδια, ακόμα και ψαλμούς.

Κάθε πιθκιαύλι έχει τη δική του τονικότητα η οποία εξαρτάται από το μήκος και τη διάμετρο του. Επίσης, ρυθμίζοντας την ένταση του φυσηματος, ένας καλός πιθκιαυλιστής μπορεί να ανεβάξει η να κατεβάξει την τονικότητα κατά μία οκτάβα. Επειδή, όπως αναφέραμε προηγουμένως, το πιθκιαύλι δεν συνοδεύεται από άλλα όργανα, η τονικότητα δεν ενδιαφέρει τους κατασκευαστές. Η τονικότητα του κάθε πιθκιαυλιού προσδιορίζεται με διάφορα επίπεδα. Ξεκινώντας από το πιο υψίφωνο και καταλήγοντας στο χαμηλόφωνο, έχουμε, σύμφωνα με το Αντρέα Γρίστακκο τα εξής επίπεδα για τα πιθκιαύλια: ψίλαρούι, ψιλάριν, μέζικον, καπάτικον και αδρόφωνον. Τα ίδια περίπου επίπεδα χρησιμοποιούνται και για τα κουδούνια των προβάτων.

Όταν το πιθκιαύλι χρειάζεται να συνοδεύσει φωνή τότε πρέπει να δοκιμαστούν πολλά πιθκιαύλια για να βρεθεί αυτό που είναι πιο κοντά στην τονικότητα της φωνής.

Σε περίπτωση, πάλι, που πρέπει να παίζει με άλλα όργανα, εκτός των κρουστών, τότε επιλέγεται κάποιο πιθκιαύλι που να έχει όσο το δυνατό πιο ακριβή τονικότητα και κουρδίζουν τα άλλα όργανα με βάση το πιθκιαύλι.

Παίξιμο με δύο πιθκιαύλια ταυτόχρονα

Στη Κύπρο συναντούμε, όχι συχνά, και την τεχνική του παιζιμάτος με δύο

πιθκιαύλια ταυτόχρονα. Ο οργανοπαίκτης διαλέγει δύο πιθκιαύλια ίδιου μήκους και διαμετρήματος, συνεπώς περίπου της ίδιας τονικότητας, και κρατώντας ένα στο κάθε χέρι σε οξεία γωνία φυσά και στα δύο ταυτόχρονα παίζοντας την ίδια μελωδία. Μοναδικός σκοπός της τεχνικής αυτής είναι η παραγωγή πιο δυνατού ήχου. Επειδή όμως είναι πολύ δύσκολο να συμπέσει ακριβώς η τονικότητα των δύο οργάνων οι δύο μελωδίες αποκλίνουν κάπως. Επειδή όμως ο οργανοπαίκτης χρησιμοποιεί μόνο 4 δάκτυλα και τον αντίχειρα οι 2 τελευταίες τρύπες μένουν αχρησιμοποίητες με αποτέλεσμα το ρεπερτόριο που μπορεί να παίξει κάποιος με την τεχνική αυτή, καθώς και τα διάφορα κεντήματα περιορίζονται δραστικά. Οι πλείστοι πιθκιαυλιστές βρίσκουν τη τεχνική αυτή αχρείαστη και ανούσια. Από αρχαιολογικά ευρήματα πληροφορούμαστε ότι διάλοιο διαφόρων τύπων, όπως ο διάλογος με «Φορβεία»¹⁷ και ο αυλός του Προνόμου¹⁸, χρησιμοποιούνταν στην Κύπρο από την αρχαιότητα.

Απόδοση μαγικών ιδιοτήτων στο πιθκιαύλιον

Οι μαγικές ιδιότητες της μουσικής είναι στα πιστεύω όχι μόνο του ελληνισμού αλλά και πολλών άλλων λαών. Είναι δε ιδιαίτερα γνωστές ιστορίες με μαγικούς αυλούς κλπ.

Στην κυπριακή λαογραφία υπάρχουν μερικά παραμύθια που επικεντρώνονται γύρω από ένα μαγικό πιθκιαύλιον, του οποίου ο κάτοχος ή χρήστης έκανε με αυτό ό,τι ήθελε. Φαίνεται δε ότι οι μαγικές ιδιότητες του αυλού ανάγονται σε πολύ παλιές εποχές. Ο Πιερής Ζαρμάς αναφέρει επί του θέματος τα εξής: «Για τη χρήση του αυλού ως μαγικού μέσου έχουμε ακόμη και σήμερα αρκετά τεκμήρια. Μια σπηλιά του χωριού Δρούσεια, ο Άγιος Αμπέλης, έγινε μετά τον εκχριστιανισμό του νησιού εξωκκλήσι. Αντί για εικόνες ευρίσκεται στο βάθος του σπηλαίου μια μεγάλη πέτρα και στην κορυφή της μια μικρότερη. Χωρίς αμφιβολία η πέτρα απεικονίζει τη ξεχασμένη θεότητα που χάρισε τη θέση της στη Χριστιανοσύνη. Στη σπηλιά αυτή κάνουν χαρίσματα αυλών, που είναι συμβολικά αφιερώματα στη θεότητα, όπως και τότε. Ο Χριστιανός ή λάτρης προσπαθεί με τη προσφορά του αυτή να καθησυχάσει τα πνεύματα. Νέοι και νέες ζητούν γιατροιά από τα «βέλη» του έρωτα, ενώ οι βοσκοί πιστεύουν ότι θα αναρρώσουν τα αρρωστημένα τους πρόβατα¹⁹».

Η σημερινή θέση του πιθκιαυλιού στη μουσική του τόπου

Σήμερα η χρήση του πιθκιαυλιού έχει αλλάξει σχεδόν ριζικά. Όσοι ασχολούνται με το πιθκιαύλιον είναι, εκτός από μερικές εξαιρέσεις, πρώην βοσκοί

¹⁷ Πιερή Ζαρμά. Πηγές της Κυπριακής Δημοτικής Μουσικής. σ119

¹⁸ Πιερή Ζαρμά. Πηγές της Κυπριακής Δημοτικής Μουσικής. σ121

¹⁹ Πιερή Ζαρμά. Πηγές της Κυπριακής Δημοτικής Μουσικής. σ117

ή γεωργοί, ηλικίας πάνω από 70 χρόνων οι οποίοι αποδημούν ένας – ένας εις Κύριον. Υπάρχουν δε και πολύ λίγοι (μπορώ να πω ότι μετριούνται στα δάκτυλα του ενός χεριού) που είναι δεύτερης γενιάς και ακολουθούν τα βήματα κάποιου παππού, όπως είναι ο Αντρέας ο Γρίστακκος, ο βοσκός, ο οποίος όχι μόνο κατασκευάζει και παίζει πιθκιαύλιν, αλλά ζει ως βοσκός τη ζωή των παλιών βοσκών.

Όλοι αυτοί παίζουν κατά καιρούς πιθκιαύλιν σε άλλους πλέον χώρους, όπως στις εκδηλώσεις για τη γιορτή του κατακλυσμού, ως διαγωνιζόμενοι, ή με διάφορα σχήματα παραδοσιακής μουσικής και χορευτικά συγκροτήματα, σε αρκετές μάλιστα περιπτώσεις ως φιγούρες με τη βούρκα και άλλα σύνεργα του βοσκού δίνοντας έτσι ένα φολκλορικό χαρακτήρα.

Μια άλλη κατηγορία είναι μερικοί νεαρότεροι, κυρίως μουσικοί σχημάτων παραδοσιακής μουσικής, οι οποίοι έμαθαν να παίζουν πιθκιαύλιν και το έχουν εντάξει στην ορχήστρα όχι μόνο ως σόλο όργανο αλλά και παίζοντας μαζί με τα άλλα όργανα.

Εδώ αξίζει να αναφέρουμε τα ονόματα πιθκιαυλιστών οι οποίοι έγιναν γνωστοί, όχι βέβαια παίζοντας έξω στους κάμπους με το κοπάδι τους αλλά από τις εκδηλώσεις που αναφέραμε προηγουμένως καθώς και από την ραδιοτηλεόραση. Μερικοί δε από αυτούς δεν είναι πλέον ανάμεσά μας. Αναφέρω μερικούς με τη σειρά που μου έρχονται στο μυαλό.

Αντρέας Γρίστακκος, Χαράλαμπος Δημοσθένους, Μιχαήλης Κουλουμής, Παναής Κρεμαστός, Γιακουμής Ατσίκκος, Αναστάσης Ττάσος, Ενβέρ Καβάζ, Γιάννης Ττίκης, Γεώργιος Κοκοβιός, Σωτήρης Μπότσαρης, Πέτρος Γιακουμή, Ανδρέας Καραμανής, Χαράλαμπος Χαραλάμπους κ.α.

Κλείνω με ένα απόσπασμα από το ποίημα «της γενέθλιας γης» από τη σπονδυλωτή ποιητική σύνθεση του Μιχάλη Πιερή με τίτλο «Τόποι Γραφής» που εκδόθηκε στην Αθήνα από τις εκδόσεις Ίκαρος το 2005.

Μνημόσυνο για τον παππού του Μιχάλη και όλους τους παππούδες που μας έμαθαν τα μυστικά της γης και της ζωής.

(Προηγείται άλλη σκηνή με την οπτασία του παππού να μιλά στον ποιητή ...)

της γενέθλιας γης

.....

Είπε και χάθηκε ξανά. Ξηρό καλάμι θρούιζε
στον τόπο που καθόταν. Το έκοψα μ' ένα

σουγιά (εκείνον που μου χάρισε γιατί 'ταν χαρισμένος. Από παππού και πρόπαππο).
 Θυμούμαι τώρα. «Μην το κρατείς αργό»
 μου είπε. «Ένα μαχαίρι φτιάχνεται για χρήση.
 Ή θα σου δώσει ηδονή ή θα σου δώσει φόνο.»
 Τώρα κατάλαβα τα λόγια του. Έκοψα το καλάμι
 το πήρα το ξελέπισα. Σημάδεψα προσεκτικά
 τις τρύπες. Ξεκίνησα απ' τη μέση πατώντας
 με τα δάκτυλα. Ωσάν να παίζαν τον κρυφό
 σκοπό που γύρευα ν' αρθρώσω. Την έβδομη
 και την καλή, αυτή για τον αντίχειρα,
 την άνοιξα στο κάτω μέρος. Έκοψα ύστερα
 την κεφαλή λοξά, προσάρμοσα την πίνα ροδο-
 δάφνης. Δοκίμασα, κι ήξερα ξάφνου το σκοπό.
 Χυνόταν μέσα μου ο παλμός της φύσης.
 Συνεπαρμένος έπαιζα. Δαχτυλισμοί και τρίλιες.
 Στην ηδονή ξεχάστηκα της μουσικής.
 Με βρήκε η νύχτα ξηστική σε στράτες σιγισμένες.

Βιβλιογραφία:

- Ζαρμάς, Π. 1993, *Πηγές της Κυπριακής Δημοτικής Μουσικής*. Λευκωσία: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
- Αβέρωφ, Γ. 1989, *Τα Δημοτικά Τραγούδια και οι Λαϊκοί Χοροί της Κύπρου*. Λευκωσία: Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζίης Κύπρου.
- Γιαγκουλλής, Κ. 2009, *Θησαυρός Κυπριακής Διαλέκτου*. Λευκωσία: Theopress.
- Χατζηϊωάννου, Κ. 1996, *Ετυμολογικό Λεξικό της Κυπριακής Διαλέκτου*. Λευκωσία: Ταμασός ΛΤΔ
- Ανωγειανάκης, Φ. (1999), *Για τη Μουσική στην Κύπρο, Κύπρος – Δημοτική Μουσική*. Ναύπλιο: Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα
- Μιχαήλ, Έ., (2/08/09) *Το Πιθκιαύλι στην Κύπρο, Χρονικό, (075)*. Λευκωσία: Πολίτης

Άλλες Πηγές:

- Διαχρονική βιωματική γνώση και προσωπικές επαφές με πολλούς πιθκιαυλιστές
- Συνέντευξη με τον Γιάννη Ζαβρό, 16 Ιουλίου 2009
- Συνέντευξη με τον Αντρέα Γρίστακκο, 19 Ιουλίου 2009